

## SLIB VĚRNOSTI ŘÍŠI

Atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, provedený československými parašutisty 27. května 1942, výrazně posílil pozice exilové vlády v Londýně. Díky úspěšné a efektní diverzní akci, během níž byl zlikvidován jeden z vůdčích představitelů třetí říše, dosáhl Edvard Beneš nejen oficiálního uznání exilové vlády, ale též zrušení platnosti Mnichovské dohody. Západ pochopil, že kolaborantské postoje protektorátní vlády, jmenované po zatčení prozápadně orientované vlády generála Aloise Eliáše, neodrážejí postoje většiny českého národa. Smrt SS-obergruppenführera Heydricha však vyvolala odpovídající reakci i na druhé straně fronty. V Čechách a na Moravě následovala po úspěšném atentátu rozsáhlá vlna represí. Nacisté okamžitě vyhlásili výjimečný stav, zahájili rozsáhlé pátrací akce, krátce po atentátu došlo k prvním popravám. Represe vrcholily v týdnech mezi Heydrichovou smrtí (4. června), dopadením parašutistů (18. června) v kryptě pražského kostela svatých Cyrila a Metoděje a zrušením výjimečného stavu (3. července).

Zrušení výjimečného stavu musela česká veřejnost vykoupit řadou okázalých manifestací loajality k Velkoněmecké říši, které pod taktovkou K. H. Franka organizovala protektorátní vláda. Již 30. května odsoudil „odporný a vražedný útok“ v rozhlase státní prezident Emil Hácha: *„Všechna česká krev, dosud prolitá, mohla být ušetřena, kdyby se nebyl vynořil znovu pan Beneš společně s uprchlíky, kteří opustili vlast, aby se věnoval novým politickým obchodům. Jestliže dnes prohlásím lžipresidenta Beneše za veřejného nepřítel českého národa číslo jedna, zjišťuji jen skutečnost. Kdyby nebylo štvání pana Beneše, jeho lidí v cizině a jeho tajných přísluhovačů v našich zemích, naše vlast by byla nejpožehnanější a neklidnější končinou v Evropě.“* (V hodině dvanácté: soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942, Orbis, Praha 1942, s. 8) Týž den zveřejnila protektorátní vláda výzvu „Kdo jde s nepřáteli, je nepřítelem“, v níž atentát tvrdě odsoudila, vyzvala národ k loajalitě a připojila se k hrozbám nacistické moci: *„Kdo jde s Anglií a jejími spojenci, je veřejným nepřítelem českého národa a tak s ním také bude naloženo. Škůdcem národa je každý, kdo podobná individua skrývá a kdo jejich činnosti všemi prostředky nezabrání.“* (V hodině dvanácté, s. 11) Hlavní postavou manifestací se však stal ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec, jenž o den později odsoudil v rozhlasovém projevu politiku Benešovy exilové vlády: *„V Anglii se radují, když v naší zemi teče krev. Česká krev představuje pro ně peníze. Čím více české krve přijde nazmar, tím vyšší jsou číslice na šecích, jež vděčná vláda britská potom té sebrance vystavuje.“* (V hodině dvanácté, s. 13) Zároveň českým obyvatelům Protektorátu připomněl, před jakým rozhodnutím stojí: *„Dnes stojí český muž i žena před volbou: buď se dát cestou, kterou jde dnešní zákonná vláda a tím si zajistit klid a slibnou budoucnost, nebo následovat Beneše Krvavého, který bezpečně tisíce a tisíce českých lidí dopraví na onen svět.“* (V hodině dvanácté, s. 17)

Šest dní po atentátu (2. června) se v Praze na Staroměstském náměstí konala první veřejná manifestace loajality s Velkoněmeckou říší, jíž se dle oficiálních údajů mělo zúčastnit 65 tisíc lidí. Předseda protektorátní vlády Jaroslav Krejčí ji zahájil slovy: *„Mám čest zahájit první veřejnou manifestaci českého lidu, která má vyjádřiti rozhořčení národa nad hanebným činem proti nejvyššímu představiteli Říše v Čechách a na Moravě.“* (V hodině dvanácté, s. 18) Dva dny před Heydrichovou smrtí si Pražané vyslechli též projev ministra Moravce: *„Svolali jsme vás nejen proto, abyste vyslechli řadu projevů, nýbrž také proto, abyste společně se svými zástupci a členy vlády demonstrovali jménem celého národa svou přítomností zde před Říší a před ostatním světem a abychom společně odsoudili nejen podlý čin spáchaný na nejvyšší osobnosti Říše v našich zemích, nýbrž abychom také skoncovali jasnými a pevnými slovy s tou cháskou, která v cizině vydává se za českou vládu, která tvrdí, že zastupuje český národ a kterou vede pan Beneš.“* (V hodině dvanácté, s. 21) Obdobné manifestace se v červnových dnech konaly i v dalších městech Protektorátu. Za účasti představitelů vlády a

především ministra Moravce se konaly v Plzni, Brně, Táboře, Hradci Králové, Olomouci, v rámci pouti k svatému Antonínu nad Blatnicí na Moravském Slovácku a v Moravské Ostravě. Počet účastníků se dle oficiálních údajů pohyboval mezi 40 000 (Slovácko) až 80 000 (Ostrava) lidí.

Do okázalých manifestací loajality byla zapojena i kulturní elita národa. 24. června se v Národním divadle konalo shromáždění českých divadelníků, prezentované v tisku a rozhlasu jako slib věrnosti říši. Tradiční národní elita měla jít Čechům příkladem. Manifestační hnutí vyvrcholilo masovým shromážděním na pražském Václavském náměstí, tisk hovořil o 200 tisících účastníků. U příležitosti zrušení výjimečného stavu (3. července 1942), zde měl Velkoněmecké říši slíbit věrnost celý národ. Nejprve složili slavnostní slib starostové českých obcí, ceremoniál se konal v odpoledních hodinách v hlavním sále Lucerny. Večer manifestace vyvrcholila teatrálním slibem věrnosti na Václavském náměstí.

Projevy ministra Emanuela Moravce, pronesené v rámci těchto manifestací věrnosti říši, představují zajímavý materiál pro reflexi protektorátní ideologie. Pod přímou hrozbou represí si protektorátní moc vynutila poslušnost (nechybělo hromadné hajlování, potlesk i skandování nacistických pozdravů). Analýza následujících ukázek blíže osvětlí specifický recepční kontext takto prezentované ideologie. První text zachycuje část Moravcova projevu, proneseného na závěrečné manifestaci na Václavském náměstí u příležitosti zrušení výjimečného stavu. Druhý text je ukázkou z projevu, který Moravec přednesl před kulturní elitou národa, shromážděnou k slibu věrnosti v Národním divadle v Praze.

## TEXT I.

*„Bylo by zlé a vedlo by to postupně ke katastrofě, kdyby český člověk se po této těžké zkoušce z posledního měsíce opět otřepal a pokračoval v mudrování nad problémy, které problémy být přestaly, anebo dokonce, aby řada jedinců, bezohledných k národním zájmům, pokračovala v rozšiřování nesmyslů z jediného snad důvodu, že chce být zajímavá. Pro tento druh lidí, kteří snad nejsou přímými zrádci, ale přece jen neřestí, opatříme už přiměřené zaměstnání, které bude tak upraveno, aby je chuť na klepy a povídačky opravdu přešla.*  
[...]

***V jednom však nikdo z Vás nesmí býti na pochybách. Zrušení výjimečného stavu neznamená, že Říše by zítra zde u nás přihlížela k novým rejdům zrádců a Benešových agentů. Kdyby došlo u nás ještě jednou k šíleným podnikům proti Říši, znamenalo by to neodvratný konec českého národa. Velkoněmecká říše má dosti sil k tomu, aby se spravila s národem, který v jejím týlu tropí přes všechna vážná varování neplechu a je nenapravitelný.***

*Češi a Češky! Pan státní president, jemuž máme tolik co děkovat, že můžeme být zemí dokonalého míru, svolal Vás sem, před pomník Svatého Václava úmyslně ve chvíli, kdy se jemu společně s námi, kteří tvoříme jeho vládu, podařilo Vůdce přesvědčit, že český národ vcelku nemá nic společného s Benešovými vrahy a jejich ojedinělými pomahači.*  
[...]

*Konali jsme svoji povinnost, když národu hrozila od nepřítele zkáza. Říše uznala naši snahu a proto ti, národe český, vrátila starý klid a poskytla možnost další plodné práce. Zde pod pomníkem českého patrona, který dobře viděl vývoj, který začal tu nejsprávnější českou politiku před tisíciletím, zde si slibme všichni věrnost, zde si slibme, že každý z nás při každém svém kroku bude napříště stále myslet na osud svého národa a na sílu Velkoněmecké říše, jejíž pevná ruka znovu nám byla podána. Stiskneme tu tvrdou ruku chlapsky a držíme slovo, které za Vás dal Váš státní president.*

*V poměru českého národa k Velkoněmecké říši se za celých tisíc let, která nás dělí od doby svatováclavské, nic nezměnilo. Vždy, když jsme šli věrně s Říší, byli jsme silným a slavným národem. Postavili-li jsme se však proti Říši, české země upadaly a měnily se ve válečnou poušť. Dbejme už jednou toho, co učí české dějiny. Slyšte, co Vám radí Váš moudrý státní president a věřte nám, své vládě, která může hrdě prohlásit, že zachránila v uplynulých smutných týdnech národu více, než si můžete pomyslet a než Vám smíme prozradit.*

*Jděte ke svým rodinám a ke své práci s tím dobrým vědomím, že dokud nás budete poslouchat, dotud vám také ručíme za váš klid a za vaši spokojenost. Buďte vděční našemu Vůdci Adolfu Hitlerovi, který uvěřil našemu ujištění, že český národ nemá a nikdy už nebude mít nic společného s dobrodruhem Benešem a že český lid svorně bude stát za svou zákonnou vládou a že bude poslouchat svého staříckého presidenta, kterému v jeho politice byl Svatý Václav vzorem a posilou.“*

*(Slib národa u pomníku sv. Václava, projev ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce, Národní politika, 5. července 1942)*

## MOŽNÉ OTÁZKY:

- 1) Jak Moravec ve svém projevu prezentuje výjimečný stav a období tzv. heydrichiády? Do jakých souvislostí zasazuje atentát na Heydricha a následnou vlnu represí?
- 2) Jakou funkci plní v projevu odkaz na svatého Václava? Proč je v souvislosti se slibem věrnosti říši středověký kníže zmiňován?
- 3) Jaké významy spojuje Moravec ve svém projevu s tzv. Velkoněmeckou říší? Co tato říše znamená pro český národ?
- 4) Jak Moravec ospravedlňuje svou promluvu před národem, jenž byl podroben tvrdým represím? Jakých hodnot se dovolává?
- 5) Ideologický jazyk často důležitá sdělení netematizuje přímo, ale skrývá je pod povrchem. Lze takovou nepřímou informaci odhalit i v podtextu Moravcova projevu?
- 6) Pokuste se o stylistickou charakteristiku projevu. Jaké motivy Moravec zdůrazňuje? O jakou stylizaci se pokouší? Jaké postupy využívá, aby na posluchače či čtenáře zapůsobil?
- 7) Co se na Václavském náměstí vlastně slibuje? Jaké významy evokuje tento rituál slibu věrnosti?
- 8) Moravec v projevu hovoří o nepřátelích českého národa. Jsou to nacisté? Pokuste se nabízený obraz nepřítele (v konfrontaci s nímž je konstruován pozitivní sebeobraz národního společenství) blíže popsat.

## MOŽNÉ ODPOVĚDI:

- 1) Výjimečný stav vyhlášený po atentátu na Reinharda Heydricha prezentuje Moravec jako období zkoušky. Český národ v této době prokázal loajalitu k Velkoněmecké říši, odsoudil atentát a pomohl odhalit jeho strůjce. V této době hrozila českému národu dle Moravce katastrofa, říše však uznala, že „šílený podnik“ byl dílem jednotlivců a že národ jako celek se od „Benešových vrahů“ distancoval. Pokud by tak národ neučinil, znamenalo by to jeho „neodvratný konec“. Odsouzení atentátu tak Moravec prezentuje jako věc národní sebezáchovy, tedy jako povinnost každého dobrého Čecha. Odpovědnost za represe Moravec přičítá na vrub nezodpovědné politiky Benešovy londýnské vlády, která nebere ohledy na zájmy národa. Vinu za popravy tak nenesou nacisté, ale „dobrodruh“ Beneš.
- 2) Moravec využívá svatého Václava jako symbolu národní jednoty. Důležitá je v tomto smyslu též volba místa konání manifestace. Myslbekův pomník knížete Václava na pražském Václavském náměstí plnil funkci symbolického centra historické paměti národa. Socha svatého Václava dodává projevu zdání oprávněnosti. Protektorátní ideologie se hlásí k odkazu zakladatele české státnosti, aby legitimizovala vlastní postoj k dramatickým událostem tzv. heydrichiády. Svatý Václav je v těchto souvislostech prezentován jako ideálně typický vzor jednání (je „vzorem a posilou“). Moravec aktualizuje Václavův postoj k německému vládci Jindřichu Ptáčníkovi (tribut vyplácený říši od roku 929) jako předobraz protektorátní situace. Pasivní přijetí podmínek (nelze vzdorovat silnějšímu sousedovi) Moravec prezentuje jako tu pravou českou reakci na historickou realitu okupace. Díky tisícileté tradici „nejsprávnější české politiky“ získává postoj protektorátní vlády autoritu, jelikož navazuje na zakládající události národní historie.
- 3) Český národ je s Velkoněmeckou říší neoddělitelně spojen. Vztah k říši Moravec prezentuje jako základní konstantu českých dějin: *„Vždy, když jsme šli věrně s Říší, byli jsme silným a slavným národem. Postavili-li jsme se však proti Říší, české země upadaly a měnily se ve válečnou poušť. Dbejme už jednou toho, co učí české dějiny.“* Z této perspektivy říše zajišťuje řád a stabilitu českého světa, k jehož hlavním hodnotám dle protektorátní ideologie patří klid, rodina a práce. Říše však nejen ochraňuje, ale též hrozí. Kdokoliv by se tomuto pevnému řádu protivil, bude nemilosrdně a tvrdě potrestán. Říše se nesnaží Čechy odnárodnit, naopak jim poskytuje prostor, aby se plně realizovali. Musí však přijmout odpovídající podřízenou roli.
- 4) Státní prezident, protektorátní vláda a ministr Moravec předstupují před lid shromážděný na Václavském náměstí s autoritou těch, kteří národu zajistili mír, kteří vyjednali ukončení výjimečného stavu a s ním spojených represí. Společně přesvědčili Adolfa Hitlera, že český národ nemá s „Benešovými vrahy“ nic společného. Toto jejich úsilí národ, který není plně informován o zákulisí jednání, zavazuje: *„...věřte nám, své vládě, která může hrdě prohlásit, že zachránila v uplynulých smutných týdnech národu více, než si můžete pomyslet a než Vám smíme prozradit.“* Moravec žádá poslušnost a nabízí klid. Vedle klidu patří k akcentovaným tématům rodina a práce, tyto tři hodnoty vymezují životní horizont českého člověka. Moravec klade důraz též na věrnost. Ponižující akt podřízení se moci se pokouší prezentovat jako důstojný a „chlapský“ slib věrnosti. Protektorátní „zákonná“ vláda si buduje autoritu též skrze delegitimaci Benešovy exilové vlády z Londýna. Beneš je prezentován jako

nezodpovědný dobrodruh, proti němu stojí staříčkový státní prezident Hácha, který se navíc zaštiťuje autoritou svatého Václava. Na jedné straně jsou bezohlední jedinci, zrádci a agenti, na straně druhé rodina, klid a pokojná práce.

- 5) Projev je stylizován, jako by nabízel radostnou zvěst: po týdnech perzekucí je opět zajištěn klid. Pod povrchem rétoriky, jež se dovolává pokojných hodnot, se však skrývá hrozba. Kdokoli poruší konsensus, jenž byl protektorátní vládou s nacisty vyjednan, ohrožuje nejen svůj život, ale též životy svých blízkých. Atentátníci ohrozili existenci celého národa: „*Kdyby došlo u nás ještě jednou k šíleným podnikům proti Říši, znamenalo by to neodvratný konec českého národa.*“ V podtextu projevu zaznívá jasné sdělení, jež kontrastuje s vnější rétorikou a slavnostní stylizací slibu věrnosti. Dalo by se s jistým zjednodušením následně parafrázovat: atentátníci a jejich pomahači byli naštěstí odhaleni a potrestáni, díky aktivní kolaboraci byly zastaveny represe; pokud by se kdokoliv znovu pokusil o aktivní odboj, budou následky podobně tragické; nezbyvá vám, než se smířit s absolutní pasivitou.
- 6) Moravec oslovuje posluchače především s ohledem na jejich národnostní příslušnost: „*Češi a Češky!*“ Stylizace projevu není nijak vyhrocená, řečník se snaží vyvolat solidní dojem, opakovaným akcentováním češtví (výraz „český“ se v ukázkce objevuje 11krát) zdůrazňuje návaznost na tradiční národní hodnoty. Převažující stylizací je tragický patos, který zdůrazňuje historickou závažnost chvíle, naléhá na posluchače. Důraz na příslušnost k národnímu společenství se odráží též v užívání slovesných tvarů v první osobě množného čísla, obzvláště naléhavě v této souvislosti působí imperativní výzvy: *slibme si, stiskněme ruku, držme ruku, dbejme toho.*
- 7) Slib věrnosti vzbuzuje zdání vysokých morálních hodnot. Vždyť věrnost je vnímána jako jednoznačně kladná vlastnost. Na Václavském náměstí se však 3. července 1942 slibovala spíše poslušnost. Účast na shromáždění navíc není dobrovolná, k slibu dochází pod přímým tlakem represí, jejichž symbolem se stalo vyhlazení Lidic a Ležáků. Rituál slibu se tak stává výrazem ponížení, přijetí vnučených podmínek. Rodí se vynucený konsensus s nacistickou mocí: *my ukončíme represe, vy budete aktivně a spolehlivě spolupracovat.* Početnost (Brno, Tábor, Plzeň aj.) a rozsah shromáždění naznačují, že protektorátní moc využila masové manifestace k tomu, aby „slib věrnosti“ představila jako široce sdílený normativ jednání. Celý národ se smířil s pravidly, jež pod tlakem násilí prosadila nacistická moc.
- 8) Nepřáteli národa nejsou dle Moravce nacisté, ale především zrádci z vlastních řad. Nebezpečí tak paradoxně nepřichází z vnějšku (nacistické represe), ale zevnitř národního společenství. Národ prochází zkouškou a Moravec jej v těchto souvislostech varuje, aby se nevrátil k „*neřestem mudrování a rozšiřování nesmyslů*“, kterými podle něj český člověk tradičně trpí. Distancuje-li se národ jednoznačně od „*Benešových vrahů a jejich ojedinělých pomahačů*“, může protektorátní vláda, jež v konfrontaci s exilem představuje pravou zákonnost, zaručit klid a mír. Protektorátní ideologie tak definuje pozitivní sebeobraz poklidného a pracovitého národa skrze akt vyloučení těch, kteří do národa nepatří. Vyloučené „zrádce“ přitom charakterizuje jako nezodpovědné dobrodruhy a vrahy, kteří hazardují s osudem národa a bezohledně organizují „*šílené podniky proti Říši*“.

## TEXT II.

„Červen roku 1942, jak už se to dnes jeví, bude představovat veliký mezník v českém životě, mezník české sebezáchovy, sebezpytování a sebepoznání. S vámi sdílím váš smutek a vaše rozhořčení, pokud jde o zločin a ztrátu, kterou Říše a s ní český národ utrpěli v státníku a vojáku Reinhardu Heydrichovi. Dnešek je zároveň zvláštní hrou osudu také prvou příležitostí, kdy jako člen vlády a ministr lidové osvěty mám před sebou představitele českého divadelního umění a české hudby. Jsem voják. Vojákov život je boj. A smysl boje je vítězství. Toužím po tom, aby český národ vyšel z této druhé světové války silný, zdravý a slavný. Sama Prozřetelnost zařídila chod českých věcí tak, že vedla kroky našeho státního presidenta doktora Emila Háchy před třemi lety do Berlinu a tím český národ včlenila do skupiny národů, které jdou vstříc nové veliké budoucnosti pod prapory národněsocialistické revoluce. Máme dnes jen dva prostředky prozatím, jak přispět Vůdci Říše a Nové Evropy k vítězství. Je to práce a je to víra, která práci násobí a dává křídům národního genia nové, nečekané síly. Opakuji, jsem voják. Je-li česká práce mou armádou, pak české umění představuje moji těžkou zbraň, která práci vynucuje úctu a která jí klesí také cestu. Budu se snažit, aby tyto mé těžké zbraně byly co nejmocnější a jejich obsluha nejdokonalejší. Dobudeme si Říši, Evropu i svět českým uměním, v němž podstatnou částí je naše hudba, jejíž vítězné tóny k nám už denně doléhají ze všech končin Říše, kde česká hudba zdomácněla jako ještě nikdy. Jako v českou hudbu, věřím také v dramatickou tvorbu českého umění a jsem si jist, že ve vás naleznu ty pravé, poctivé pracovníky na poli české kultury a v ušlechtilém boji za slávu českého národa. Jsem-li tázán, kdo zastupuje české zájmy v Říši, odpovídám, že tam není náš velvyslanec sám. Máme tam vedle něho ještě dva velvyslance, a těmi jsou Smetana a Dvořák.“  
(Mezník české sebezáchovy, projev ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce u příležitosti slibu českých divadelníků Říši 24. června 1942, in: V hodině dvanácté, s. 71n)

## MOŽNÉ OTÁZKY:

- 1) Moravec věnuje velkou pozornost umění. Jakou funkci českému umění přisuzuje? Proč se věnuje umění v souvislosti s atentátem na Heydricha?
- 2) V Moravcově projevu se často opakuje výraz „český“. Co se tímto výrazem vlastně označuje? Naplňuje Moravec českost nějakými specifickým významem?
- 3) Jakou komunikační situaci Moravcův projev navozuje? Jaká role je určena posluchačům či případným čtenářům, vžijeme-li se do dobového kontextu?
- 4) Proč je ve vypjaté situaci tzv. heydrichiády zmiňován Smetana a Dvořák? Jakou funkci tyto odkazy na klasiky národní hudby v Moravcově projevu plní? Jaké hodnoty skladatelé v projevu zastupují?
- 5) Pokuste se o stylistickou charakteristiku projevu. Jaké motivy Moravec zdůrazňuje a proč? O jakou stylizaci se pokouší?
- 6) Jak se v projevu odráží nacistická ideologie? Které výrazy jsou v tomto smyslu příznakové?
- 7) Proč jsou v souvislosti s atentátem oslovováni právě umělci? Jakou roli jim Moravec v kontextu protektorátní společnosti přisuzuje?



## MOŽNÉ ODPOVĚDI:

- 1) Moravec prezentuje umění jako „těžkou zbraň“, kterou český národ může říši posloužit v boji za „Novou Evropu“. Umění tak vedle práce představuje další specificky český přínos „nacionálněsocialistické revoluci“. Umění sice v Moravcově podání navozuje vojenské konotace (je vítězné, je těžkou zbraní s obsluhou, je součástí ušlechtilého boje, klesí cestu), paralelně však úsilí Čechů orientuje směrem k pokojné práci. Bitevním polem českého národa nejsou bojiště druhé světové války, ale divadla a koncertní sítě. Zdánlivě lichotivá charakteristika: Češi jsou kulturním národem, k jejich atributům patří hudba a další umění, však v podtextu stvrzuje ponižující přijetí podmínek: Češi jsou pouze služebným národem, jenž je plně podřízen panující árijské rase.
- 2) Ve vypjaté atmosféře (probíhají represe v rámci tzv. heydrichiády) Moravec definuje roli Čechů v rámci protektorátní společnosti. Pod rouškou národní tradice (co Čech, to muzikant, zlaté české ruce) přisuzuje Čechům především roli těch, kteří pracují a věnují se umění. Práce a hudba se tak stávají klíčovými atributy češství. V podtextu se přitom skrývá tradiční česko-německá polarita. Z této perspektivy je příznakově upozaděna případná otevřená konfrontace s nacistickou mocí. Nemůže-li si český národ vydobýt úctu vojenskými činy (trauma mnichovské kapitulace), dosáhne uznání v oblasti hudby a umění vůbec. V poměrně krátké ukázce se výraz „český“ opakuje sedmkrát, Moravec se viditelně snaží politiku kolaborace prezentovat jako tu, která stráží české zájmy, jako jedinou bytostně českou politiku. Nedokáže-li v tomto smyslu posluchače či čtenáře přesvědčit vlastním obsahem své promluvy, zdůrazňuje českost svých postojů alespoň na povrchu (opakovaným pojmenováním).
- 3) Dobový kontext (represe v rámci tzv. heydrichiády, vypálení Lidic, dopadení parašutistů, přímo v den slibu 24. 6. nacisté zahájili likvidaci vesnice Ležáky) je pro sémantiku Moravcova projevu určující. Pocity strachu a potenciálního ohrožení života (též ohledy na rodinu) výrazně utvářely komunikační situaci Moravcova projevu. Z této perspektivy vyznívá řeč ministra lidové osvěty až absurdně: lidé jsou popravováni a odvlékáni do koncentračních táborů, a on hovoří o umění, o Smetanově a Dvořákově hudbě. Pokud posluchači přítomní v sále Národního divadla tuto bizarní jazykovou hru neodmítnou a přistoupí na její pravidla (spořádaně vyslechnou projev, tleskají, zdraví nacistickým pozdravem), deklarují ochotu přijmout podmínky nadiktované nacistickou mocí. Pod rouškou kultivovaného projevu se skrývá agresivní tlak hrubé síly. Čtenář novin či posluchač rozhlasu je následně konfrontován s modelovým jednáním umělců, kteří jako tradiční „svědomí národa“ představují závaznou autoritu. I on by se tudíž měl podřídit a přijmout umělci inscenovaná pravidla hry (hajlovat, slibovat věrnost, tleskat protektorátním politikům atd.).
- 4) Protektorátní ideologie se hlásí ke klasikům české národní kultury, aby získala legitimitu. Moravec se brání tomu, aby proněmeckou orientaci vládní politiky Češi vnímali jako zpronevěření se odkazu národního obrození. Velikost Smetany a Dvořáka, kteří jsou právě nyní více než kdy jindy v Evropě uznáváni, se nabízí jako útěcha v situaci okupace. Zatímco říše ovládla Čechy vojensky a politicky, ovládla říši česká hudba Smetany a Dvořáka. Hudební skladatelé navíc představují ideální typ českých hrdinů, neboť potvrzují, že velikost se nerodí z bojovného vzdoru, ale z poctivé práce v poklidném tichu pracovny. Jen si představme, jak nežádoucí konotace by z perspektivy protektorátní ideologie vzbuzovali kupříkladu husité.

- 5) Příznakově Moravec pracuje s výrazem „český“. V krátké ukázce z projevu jej použil sedmnáctkrát. Nadužívání tohoto výrazu prozrazuje Moravcovu urputnou snahu, prezentovat politiku kolaborace jako politiku českou. Jelikož jsou rozhodnutí protektorátní vlády v rozporu s tradičním modelem české politiky (Palacký, Masaryk, Beneš) a svým obsahem tedy o českosti nepřesvědčují, nezbyvá Moravcovi, než aby český charakter politiky kolaborace deklaroval v rovině pojmenování. Stylizace projevu je poměrně strohá, což souvisí tragickým kontextem represí po atentátu na Heydricha. Poměrně často se v projevu objevují jednoduché věty, v nichž Moravec lapidárně konstatuje stav věcí: „*Jsem voják. Vojákův život je boj. A smysl boje je vítězství.*“ Tato prostá stylizace dodává projevu patos a podtrhuje nevyhnutelnost (je to tak, nic jiného nemáme) přijetí podmínek. Postoje mluvčího jsou povětšinou bezobsažné. Jednotlivé predikace, jež si Moravec v projevu přisuzuje („*sdílím smutek a rozhořčení*“, „*jsem voják*“, „*toužím*“, „*budu se snažit*“, „*věřím v hudbu*“, „*jsem si jist*“, „*odpovídám*“) naznačují, že se jedná o jazykový rituál (hru), jehož klíčové sdělení se nachází mimo rámec jazyka a není v projevu přímo verbalizováno.
- 6) Klíčové teze nacistické ideologie se v tomto Moravcově projevu přímo neodráží. Na nacistický světový názor tak odkazují spíše dílčí výrazy (Vůdce Říše a Nové Evropy, národněsocialistická revoluce), válečná rétorika (boj, zbraně, vítězství, voják) a jednotlivé přívlastky, jež jsou charakteristické pro slovník nacismu (ale i jiných autoritativních režimů): silný, zdravý a slavný národ, ušlechtilý boj.
- 7) V českém prostředí mají umělci již od dob národního obrození výsadní pozici elity národa. Z této pozice „svědomí národa“ určují kolektivně závazné vzory jednání. Protektorátní ideologie se pokouší na tento tradiční model navázat a zneužít jej pro legitimizaci nacistické moci. Umělci jsou zároveň prezentováni jako emblém českého národa, který je proslulý svou kulturností. Moravec přitom zdůrazňuje apolitičnost umění, umělec soustředěný na svou vlastní tvorbu se stává předobrazem občana Protektorátu, který v klidu a soustředěně pracuje pro říši. Rozvoj protektorátního filmu, jenž byl výrazně orientován na líbivou a snadno konzumovatelnou produkci, navíc umožnil využít řadu populárních osobností filmového plátna.

## HISTORICKÝ KONTEXT

Úspěšný atentát na Heydricha vedl k vlně represí: v létě roku 1942 bylo jen na základě rozsudků stanných soudů popraveno přes 1300 Čechů, mnoho dalších (včetně téměř 300 osob z širšího příbuzenstva parašutistů) skončilo v koncentračních táborech, represím padlo za obětí 340 obyvatel vyhlazených Lidic, popraveno bylo přes 30 obyvatel vesnice Ležáky. V souvislosti s masivní vlnou okupačního násilí, jež nemá v moderních českých dějinách obdoby, byl politický význam atentátu často zpochybňován. Mnozí poukazovali na to, že cena byla příliš vysoká. Londýnská vláda se pro diverzní akci rozhodla v situaci, kdy ještě převládaly vojenské úspěchy nacistů. Po Heydrichově příchodu do Čech a prvním stanném právu došlo k oslabení odbojových aktivit, exilová vláda chtěla atentátem poukázat na potenciál českého odboje a symbolicky vyjádřit nesouhlas Čechů s politikou protektorátní vlády. Beneše navíc zneklidnily informace o chystaném vojenském puči proti Hitlerovi, obával se toho, že by převrat mohl vést k jednání o příměří. Relativní klid v Protektorátu by v takové situaci mohl být vykládán jako souhlas se začleněním Čech a Moravy do Velkoněmecké říše. Atentát měl demonstrovat nesouhlas Čechů s politikou kolaborace. Měl napomoci uznání klíčového nároku exilové vlády v Londýně: revize Mnichovské dohody a zajištění předmnichovských hranic pro poválečné Československo.

Nacistická moc reagovala na atentát razantně: druhý muž protektorátu, státní tajemník a vyšší velitel SS a policie Karl Hermann Frank, okamžitě vyhlásil výjimečný stav a zahájil rozsáhlé pátrání po pachatelích atentátu: *„Kdo osoby, které měly účast na spáchání atentátu přechovává anebo jim poskytuje pomoc, anebo má vědomost o jejich osobě anebo o jejich pobytu, neučiní žádné oznámení, bude zastřelen se svou rodinou.“* (Vyhlášení výjimečného stavu, §2) Ve snaze dopadnout atentátníky zavedla nacistická správa ohlašovací povinnost: nepřihlášené osoby a též ti, kteří by je přechovávali, měli být zastřeleni. Na dopadení atentátníků úřady vypsaly vysoké odměny. 27. května vyhlásil K. H. Frank za informace vedoucí k dopadení pachatelů odměnu 10 miliónu korun. Protektorátní vláda obnos posléze zdvojnásobila. Veškerá média byla zapojena do rozsáhlé a agresivní kampaně. S předměty, které atentátníci zanechali na místě činu, se občané Protektorátu seznámili ve filmovém žurnálu, jenž se promítal ve všech kinech a vyzýval k aktivní spolupráci na odhalení pachatelů: *„Každý nechť si všímá podezřelých jednotlivostí ve svém okolí!“* Předměty byly vystaveny též ve výloze obchodního domu Baťa na Václavském náměstí. Tisk a rozhlas každodenně zveřejňovaly seznamy popravených. Českou společností se šířila atmosféra strachu, cíleně podporované fámy o decimování národa vyvolávaly psychózu.

Po krátkém váhání se protektorátní vláda v čele se státním prezidentem Háchou (Hácha označil Beneše za nepřítele českého národa číslo jedna) cele přiklonila k nacistické okupační správě. V prohlášení z 30. května vyzvala občany, aby se zapojili do pátrání po atentátnících: *„V této těžké hodině, kdy jde o všechno, co českému člověku je drahé a svaté, musí vláda dnes i v budoucnu zůstat tvrdou tak dlouho, až se jí podaří v Čechách a na Moravě nemilosrdně vymístit ty elementy, které slouží Anglii a všem nepřátelům říše, a kterým, jak každému Čechu dnes konečně musí být jasné, je osud českého národa naprosto lhostejný.“* (V hodině dvanácté, s. 11) Háchův projev a prohlášení vlády v denním tisku výmluvně doprovázel seznam 43 popravených Čechů.

Propagandistická kampaň se naplno rozjela až pátý den po atentátu. Hlavní roli v ní měl sehrát ministr Emanuel Moravec. Dva dny po vyhlazení Lidic, v projevu na manifestaci v Brně, vyzýval k aktivní spolupráci na dopadení atentátníků: *„Zaručuji se, že ten, kdo nás přivede na stopu oněch vyvrhelů, třeba by byl vinný, dostane milost. Ručím za něho i jeho rodinu svým slovem i životem. Jsme prostě v prvé řadě postaveni před otázku a vaše vláda s vámi, zda se nám podaří zbavit tělo národa vředů a hlíz, jež představují agenti zločince Beneše a jeho přísluhovači. A dokud se tato operace nepodaří, nemohu hovořit s dobrým*

*svědomím o nějakých českých světlých obzorech a o nadějně budoucnosti.“ (V hodině dvanácté, s. 40)*

Hitler skutečně požadoval rozsáhlé zatýkání a masové exekuce, v první reakci na atentát nařídil popraviti 10 tisíc Čechů. (ŠUSTEK, Vojtěch: Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava, in: *Documenta Pragensia XXV/2007*, s. 430) K. H. Frank jej však přesvědčil, že většina českého obyvatelstva zůstává loajální a že je potřeba zohlednit ekonomický potenciál Protektorátu, zejména ve zbrojní výrobě. Masové popravy by dle Franka ohrozily stávající model protektorátní správy – vstřícnou sociální politikou se totiž právě Heydrich snažil získat loajalitu českého dělnictva. Protektorát se měl stát poklidným hospodářským zázemím říše. Hitler na Frankovy argumenty, dle nichž by rozsáhlé exekuce nahrály zahraniční propagandě, přistoupil. Prioritou se staly propagandistické aktivity: manifestace věrnosti, demonstrativní odsouzení původců atentátu, veřejné rezoluce a shromáždění. (BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 306–308) Ostatně sám Adolf Hitler v řadě svých komentářů na adresu Čechů prokázal značný smysl pro manipulaci s národními stereotypy a historickou pamětí národa. O Háchovi se v přítomnosti Heydricha (30. 1. 1942) údajně vyjádřil následovně: „*Háchu musíme prezentovat jako jednoho z největších mužů světa... Jeho jméno musí být vyslovováno jedním dechem se jménem krále Václava, aby se na něho mohl v budoucnosti odvolat každý zbabělec. Jeho následník? Jen žádný chlap! Budeme vždycky lépe vycházet se zbabělci než se statečnými muži. Čechy nejlépe vyřídíme tak, že na ně budeme prostřednictvím takových osob působit nepřetržitě a v dlouhém časovém období.*“ (ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943*, Laguna, Praha 2003, s. 163)

První manifestací loajality se stal velkolepě organizovaný Heydrichův pohřeb. Součástí ponuré ceremoniálu byl noční pochodňový průvod, při němž byl Heydrich na lafetě slavnostně převezen z pražské nemocnice na Bulovce na Pražský hrad. V neděli 7. 6. bylo Heydrichovo tělo na Hradě vystaveno. Pražané mu na výraz loajality s říší celý den kondolovali, zástupy „truchlících“ se táhly z Hradu až na Staré Město. Večer bylo tělo převezeno na Václavské náměstí (průvod byl koncipován jako vojenská přehlídka) a z hlavního nádraží do Berlína, kde se za účasti protektorátní vlády odehrál jeden z nejokázalejších smutečních aktů třetí říše. Této příležitosti Hitler zástupce vlády přijal a pohrozil nejkrajnějšími následky, pokud nedojde v českém postoji k říši k zásadnímu obratu. Protektorátní vláda ve snaze normalizovat vztahy s říší rozjela rozsáhlou manifestační kampaň, jež měla (dle instrukcí státního tajemníka Franka) s využitím všech propagandistických prostředků aktivizovat říšskou ideu mezi českým obyvatelstvem. (ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt*, s. 308, 311) V rámci této série manifestací vystupovala protektorátní vláda jako samostatný subjekt, byť jím zejména po Heydrichových správních reformách rozhodně nebyla. Ve skutečnosti jednotliví ministři cele podléhali autoritě nacistických úřadů. Skutečnými konstruktéry manifestací tak byli nacisté (zejména Oddělení pro kulturní politiku na Úřadu říšského protektora, vedené Martinem Paulem Wolfem).

V manifestační kampani sehrál klíčovou roli strach. Média cíleně podněcovala davovou psychózu, která postupně narůstala až do 18. června, který nacisté stanovili jako poslední termín beztrestného udání. Šířily se cíleně podporované fámy o decimaci českého národa, o plánovaných popravách 100 tisíc Čechů. V atmosféře této mediální hysterie a poplašných zpráv selhal parašutista Karel Čurda a udal své kolegy. Obyvatelé Protektorátu dopadení atentátníků (taktéž 18. 6.) mohli vnímat jako úlevu. Vládní manifestace byly z pozadí řízeny státním sekretářem SS-gruppenführerem Frankem, jeho tajemníkem Robertem Giesem, zástupcem říšského protektora SS-oberstgruppenführerem Kurtem Daluegem,

pražským velitelem SiPo a SD Horstem Böhmem a náměstkem pražského primátora Josefem Pfitznerem. Do manifestací věrnosti se mělo zapojit co nejvíce obyvatel Protektorátu. Lidé i korporace (např. odbory) byli nuceni k demonstrativním aktům participace: měli přijímat rezoluce, podepisovat protestní petice, řečníci všech možných korporací odsuzovali atentát, Edvard Beneš byl teatrálně vylučován z národa, přijímaly se sliby věrnosti říši.

Důležitou roli měli v rámci manifestační kampaně sehrát umělci. Dle protektorátní ideologie patřilo umění (vedle práce) k dalším pozitivně hodnoceným atributům češství. Umělci, kteří v české společnosti již od národního obrození plnili funkci elity národa, tak měli reprezentovat vzorové protektorátní jednání. Klíčovou roli sehrál v tomto ohledu manifestační slib věrnosti říši, inscenovaný v Národním divadle 24. června 1942. Po dramatických událostech v rámci heydrichiády nacistická moc prostřednictvím protektorátní vlády umělce dále korumpovala udílením národních cen: za rok 1942 ji přijali kupříkladu Adina Mandlová, Otakar Vávra, Vlasta Burian, František Hrubín, Karel Svoboda, František Kožík aj. Rozkvět hudby, literatury a filmu se měl stát výrazem „normalizace“ poměrů v Protektorátu. Zejména filmovou popkulturu s její poklidnou atmosférou lehkých komedií a romantických filmů o lásce inscenovala protektorátní moc jako konsensuální prostor přijetí podmínek. V roce 1942 těchto děl vznikla celá řada: kupříkladu Martin Frič natočil komedii *Valentin Dobrotivý* s Oldřichem Novým, Otakar Vávra natočil melodramatický snímek *Okouzlená* s Natašou Gollovou a Adinou Mandlovou, nabízela obyvatelům Protektorátu útěšnou iluzi světa bez konfliktů.

Významnou roli sehráli též kolaborantští novináři, kteří se výrazně zapojili do propagandistické kampaně. Předseda Národního svazu novinářů Václav Krychta vystoupil na sjezdu svazu 22. června s návrhem uvěznit rodinné příslušníky Čechů, kteří po 15. březnu 1939 odešli do exilu: „*Ve jménu každého nešťastníka, jehož příbuzní byli Benešem posláni na smrt, ve jménu českých novinářů žádám, aby rodiny Beneše, Feierabenda, Bechyněho, Nečase, Ripky, Outraty, Laušmana, Majera a zbývajících emigrantů, kteří zde mají všichni své příbuzné, byly považovány za rukojmí a aby na explozi nějaké další bomby, bylo odpovězeno jejich krví. Národ to s díky pozdraví, neboť nikdo v tomto národě neshromáždil na svoji hlavu tak mnoho nenávisť, jako v těchto dnech Beneš a jeho emigranti. Jestliže pan Beneš neporozuměl volání: Naše krev na tvoji hlavu, zavoláme na něho: Tvoji krev na tvoji hlavu.*“ (Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava, s. 448n)

Vládní projevy pronesené v souvislostech represivního tlaku po atentátu na Heydricha představují vhodný materiál pro obecnější reflexi protektorátní ideologie, neboť ji představují ve velmi koncentrované podobě a navíc v jasně ohraničeném recepčním kontextu. Ideologická indoktrinace měla zřetelné zacílení: pokoušela se český národ prezentovat jako pokojné společenství pracovitých dělníků a sedláků, kteří v duchu svatováclavské tradice (jak jí rozuměli nacisté) přijímají civilizační nadřazenost panující árijské rasy. Češi měli být poslušní a pracovití. V projevech představitelů protektorátní vlády i státního prezidenta Háchy, pronesených v rámci manifestací loajality, je étos poklidné práce pro říši opakovaně zdůrazňován. Hodnotové ukotvení protektorátní ideologie se koncentruje kolem několika klíčových témat. V následujících odstavcích se pokusím o hlubší analýzu těchto základních stavebních prvků diskurzu kolaborace.

Dominantní pozici má motiv práce. Češi jsou dle protektorátní ideologie pracovitým národem. Netouží po ničem jiném než po pokojné práci. Když ministr veřejné dopravy a techniky Jindřich Kamenický promlouval 10. června v Plzni k zaměstnancům veřejné dopravy a technické služby, prezentoval práci jako „jedinou cestu“, která českému národu ve vztahu k říši zbývá: „*Je to práce, tak věrná a svědomitá, jak jste ji až dosud konali dnem i nocí u svých pracovních stolů, v dílnách, výtopnách, na tratích, ve stanicích i na silnicích, v dopravních kancelářích i u poštovních přepážek, u telegrafních přístrojů a v telefonních*

*centrálách, všude, kam vás pracovní příkaz vyššího určení vašeho zapojení do velikého pracovního společenství Říše postavil. Touto prací, vykonávanou se stupňovanou horlivostí, jste povinni Říši, která před vaše pracoviště staví svůj ochranný štít, jste povinni památce Velikého mrtvého, který neváhal tento štít držeti až do posledního vydechnutí, jste jí povinni svému národu, jemuž vykupujete svým kladným podílem na práci pro konečné vítězství Říše jeho místo na slunci, jste jím povinni sobě samým i svým rodinám, svým dětem, které budou jednou od vás žádat počet o tom, jak jste naložili z možnostmi, které vám byly poskytnuty pro budování budoucnosti generací, které přijdou po nás.“ (V hodině dvanácté, s. 34n) Na rozdíl od metaforiky práce v komunistické ideologii, která v padesátých letech práci inscenovala jako radostné a kolektivní budování nového světa či jako boj proti starému světu kapitalistických vykořisťovatelů, prezentuje protektorátní ideologie práci jako tichou a nenápadnou činnost v ústraní. Pokojná práce se stává synonymem apolitičnosti, rezignace na věci veřejné. Kamenického „pracovní společenství“ ostatně neevokuje kolektiv jako masu lidí (např. socialistické stavby mládeže), ale přísně shora organizovaný prostor, v němž má každý své jasně dané místo, kde samostatně pracuje s vědomím toho, že i ostatní jsou „*příkazem vyššího určení*“ zapojeni do díla. Podobně jako v případě komunistické ideologie 50. let se i zde objevuje snaha začlenit „český úděl“ do širších politických a historických souvislostí diskurzu války. Pokojná práce tak není jen výrazem role národa heilóů ve vztahu k panující germánské rase, ale představuje též významný příspěvek Čechů ke germánskému boji se zákázonosným bolševismem.*

S emblematickou prací protektorátní ideologie často spojuje motiv dětí. Ty se stávají symbolem budoucího času a jeho potenciality. Přítomnost je prezentována jako doba zlomových rozhodnutí, která zásadním způsobem ovlivní budoucnost. Kamenický ve výše citované ukázce Plzeňákům připomíná, že jejich děti se jednou budou ptát, jak se v této zlomové chvíli zachovali, že „*budou jednou žádat počet*“. Moravec při slibu věrnosti na Václavském náměstí hrozí, že další „*šílené podniky proti Říši*“ by znamenaly „*neodvratný konec národa*“. Konvenční sémantika, jež spojuje poctivou práci se šťastnou budoucností dětí, tak s ohledem na probíhající represe vyznívá i jako hrozba: nebudete-li pokojně pracovat, nemají vaše děti budoucnost. Potenciálním odpůrcům nacistické moci se tímto připomíná, že na sebe berou odpovědnost i za budoucnost svých dětí. Červnové dny mezi Heydrichovou smrtí a zrušením výjimečného stavu protektorátní ideologie prezentuje jako dobu, v níž se rozhoduje o budoucnosti národa. Krveprolití lze zastavit jednoznačným příklonem k říši, přijetím role pokojného a pracovitého národa. Tragický patos „*rozhodující chvíle*“ se odráží ve většině titulků, jež v tisku a rozhlasu uvozovaly projevy protektorátní vlády: *Na osudném rozcestí, V hodině trpného bolu, Tvrdé zúčtování a vnitřní očista, Jasně, nesmlouvavě, jednoznačně, Chvíle vyzrála do zoufalé osudovosti, Poslední cesta a poslední příležitost, V hodině dvanácté* aj.

Důležitou roli hraje v protektorátní ideologii též metaforika krve. V duchu nacistické ideologie se stává jedním z emblémů národní pospolitosti. V rozhlasovém projevu v den Heydrichovy smrti hovořil Emanuel Moravec o propasti mezi českým národem a „*zločinci*“, kteří „*byli naši blízcí po jazyku, i když zcela cizí po krvi*“. (V hodině dvanácté, s. 28) Již dříve vyzval český národ, „*aby se postavil proti této zrádné vlastní krvi tvrdě*“. (V hodině dvanácté, s. 12) Obraznost krve nebyla v tomto případě pouhou metaforou, neboť paralelně probíhalo rozsáhlé zatýkání, každý den se v tisku i rozhlasu objevovala další jména popravených. Moravec i protektorátní vláda přičítali odpovědnost za prolitou krev „*dobrodruhu*“ Benešovi, Moravec jej dokonce překřtil na „*Beneše Krvavého*“, aby zdůraznil jeho údajnou touhu po české krvi: „*tak se pan Beneš přece jen dostal k teplé české krvi*“. (V hodině dvanácté, s. 22) Zatčení a popravení se dle Moravce stali obětí Benešovy politiky, která spoléhala na to, že „*Češi jsou dobří lidé, mají slabé srdce a pro své soukmenovce určitou shovívavost*“. Prolitou krví chtěl Beneš dle Moravce získat politický kapitál, chtěl před Stalinem a Churchillem

„markýrovat“ revoluci proti říši: „Věděl prostě bezpečně, že se mu podaří prolít českou krev, krev těch, kteří buď jemu přímo slouží, ale ještě spíše krev mnohých českých bloudů, kteří s panem Benešem nechtějí mít nic společného, nýbrž kterým bylo prostě jeho agentů, jež poslal na jistou smrt, nějak líto.“ (Tamtéž)

Obraznost krve staví protektorátní ideologie do kontrastu s motivem peněz: „V Anglii se radují, když v naší zemi teče krev. Česká krev představuje pro ně peníze. Čím více české krve přijde nazmar, tím vyšší jsou číslíčky na šecích, jež vděčná vláda britská potom té sebrance vystavuje.“ (V hodině dvanácté, s. 12) Obdobně: „Oněm Čechům, kteří se dali do služeb Anglie a sovětského Ruska a kteří ze zahraničí popouzejí český národ k hloupostem a politickým zločinům, nezáleží na české krvi, nýbrž na tom, kolik od Anglie dostanou. Pan Beneš a čeládka kolem něho musí přec počítat také s tím, že Anglie prohraje a pro ten případ potřebují hodně peněz, aby někde na konci světa mohli klidně žít a nic nedělat.“ (V hodině dvanácté, s. 22) Londýnský „lžiprezident“ tak má být diskreditován. Emanuel Moravec v souvislosti s Benešem rád hovořil o Jidášovi, který přijal od Anglie svých „třicet stříbrných“. Orientace na peníze má londýnský exil delegitimovat – na rozdíl od jediné „zákonné“ protektorátní vlády nejde Benešovi o hodnoty, o blaho národa, ale o vlastní prospěch a především o peníze. Tento Benešův negativní portrét rezonuje s celou řadou motivů, jež v rámci nacistické ideologie utvářely obraz „zrádné židovské plutokracie“.

V rámci vnucovaného sebeobrazu národa plní důležitou funkci motiv zrady. Češi jsou národem, jenž byl všemi s výjimkou Němců zrazen a opuštěn. Zde protektorátní ideologie čerpá z intenzivně prožívaného traumatu Mnichova a účelově rozvíjí metaforiku mnichovské zrady. Vedle zrádných Angličanů se objevuje i sovětské Rusko. Z tíživé zkušenosti Mnichova vyplývá dle protektorátní ideologie poučení: český národ dosáhne blahobytu jen pod ochranou tzv. Velkoněmecké říše. Takto konkretizovaný motiv zrady je kladen do protikladu s pozitivně hodnocenou věrností. Právě věrnost se má stát jednou z klíčových hodnot protektorátního češství. Zrazování Češi by více než jiné národy měli ctít věrnost. Zrada slouží jako nástroj vyloučení ze společenství národa: kdo se věrně nedrží říše, stává se zrádcem národa. V manifestu z 19. června to státní prezident Hácha formuloval jednoznačně: „Není Čechem, kdo do našich krajů vnáší rozklad, zradu a zločin. Pro tyto lidi nemějte slitování. Jde o zločinné žháře, kteří nás chtějí připravit o rodnou střechu nad hlavou, o náš drahý český domov. Tyto zrádce, na prvním místě pana Beneše, jsme navždy vyloučili z národa.“ (V hodině dvanácté, s. 56) Toto vyloučení není jen pomyslné, ale v případě Edvarda Beneše získává i rituální výraz. Beneš byl veřejně „vyloučen z národa“, konaly se spektakulární akce, na nichž občané o vyloučení hlasovali či sepisovali souhlasné petice.

Důležitou součástí protektorátní ideologie tvořil též obraz průměrného Čecha a jeho národního charakteru. V konstruování těchto účelových národních sebeobrazů vynikl především Emanuel Moravec, jenž s oblibou líčil Čechy jako důvěřivý národ „bloudů“, kteří ve své naivitě leckomu sednou na lep. S ohledem na tento ideologický stereotyp „pobloudilého Čecha“ akcentuje protektorátní ideologie hodnotu zdravého selského rozumu, který má též patřit k výbavě typického Čecha. Zdravý rozum však v kontextu Protektorátu získává specifické konotace. Rozumné je přijetí podmínek, loajalita či dokonce kolaborace. Moravec se stylizuje do role vědouceho kritika českého národního charakteru, kterému národ nenaslouchal, a proto se ocitl v problémech. Moravcův konstrukt češství kombinuje kritické motivy (národ důvěřivých „hejlů“) s pozitivními sebeobrazy (pracovitý národ, národ hudebníků aj.). Jako esenci negativních charakteristik představuje švejkovství: „Španělé mají z přežití minulosti rytíře, který bojoval s větrnými mlýny a který si stádo ovcí spletl s vojenskými houfy. U nás takového příslušníka přežití minulosti, který zápasí se stíny a vyhrává ve své bláhovosti věci dávno prohrané a zkáze propadlé, představuje však typ slizkého egoisty, přihlouplého, ale ve své omezenosti nebezpečně vychytralého prospěcháře. Myslím dobrého vojáka Švejka... Mluvil jsem k českému lidu léta v rozhlase jako vojenský

*pensista, který dost dobře tušil vývoj a který proto trnul ve starostech o vlastní národ. Mluvil jsem k českému lidu jako ministr. Psal jsem, přesvědčoval. Ale v poslední době chyběla mi už slova, která by dovedla otevřít zámek ve vratech k českému rozumu. Intelligence filosofa, ale charakter pokoutního kramáře. Pracovitost mravence, ale rozhled slimáka. To jsou známky naší nešťastné národní rázovitosti, která vrcholí nechutnou figurou prospěchářského lenocha a titulárního blba Švejka.“ (V hodině dvanácté, s. 29)*

V českých moderních dějinách nalezneme jen málo situací, kdy bylo přijetí ideologického výkladu aktuálních událostí vyžadováno pod tak silným represivním tlakem. Na rozdíl od tzv. normalizace po roce 1968 nehrozila v případě odmítnutí pouze ztráta zaměstnání a společenská degradace, ale šlo skutečně o život, jak dosvědčovaly seznamy popravených, jež denně zveřejňovaly rozhlas a noviny. A to nejen o život jednotlivce, ale též příbuzných a, jak dosvědčují Lidice i Ležáky, též celých vesnic. Tento mimořádně silný represivní tlak na přijetí oficiálního výkladu atentátu však zároveň výrazně omezoval persvazivní dosah ideologie. Pro většinu účastníků manifestačních slibů věrnosti mohlo přijetí shora vynucené role představovat pouze vnějškové gesto, od něž se dokázali vnitřně distancovat. Nemuselo je tedy zasáhnout tak mravně devastujícím způsobem, jako se tomu dělo v případě normalizačního poučení z kontrarevoluce, v jehož rámci byli občané nuceni, aby „pouze“ kvůli zachování své společenské pozice a materiálním jistotám deklarovali tzv. pomýlení. Přítomnost na manifestacích věrnosti, hajlování a provolávání nacistických pozdravů, to vše se mohlo stát pouze výrazem legitimního strachu o život. Protektorátní ideologie tak s ohledem na plošnou internalizaci deklarovaných hodnot a postojů neuspěla. Zejména ve srovnání s komunistickou ideologií, jež si na přelomu 40. a 50. let získala v řadách obyvatel Čech a Moravy značné sympatie, lze její persvazivní dopad na veřejné mínění marginalizovat. Přesto nelze přehlédnout některé společenské důsledky masových demonstrací věrnosti říši. Ačkoliv byly tyto akce inscenované, legitimizovaly plošně občanskou pasivitu a přizpůsobivost vůči protektorátní moci. Postoje a hodnoty exilu byly díky tvrdé reakci na atentát spíše delegitimizovány. Národ tak mohl odolávat primární ideologické indoktrinaci (odolnost obyvatel Protektorátu vůči oficiální ideologii ostatně umocnil tradiční nacionální diskurz, jenž aktivity protektorátní vlády a Moravcovy kolaborantské proslovy delegitimizoval jako proněmecké a tudíž protinárodní), v sekundární rovině však masové demonstrace internalizovaly hodnotové postoje a vzory chování, jež vedly k občanské pasivitě, rezignaci a flexibilitě. Občané se na veřejnosti tvářili, že protektorátní ideologii přijali za svou. Ze srovnání protektorátní a komunistické ideologie vystupuje otázka, který z modelů indoktrinace s sebou přináší hlubší důsledky, zda protektorátní – vynucený tvrdým tlakem a spojený s represemi (zatýkání, popravy), či komunistický – založený na persvazi a inscenované kontinuitě s nacionálním diskurzem. Vůči nacistickým represím se historická paměť národa snadno vymezí, vzpomínku na tragické oběti nacistické zvěle lze konfrontovat s jasně vymezeným obrazem nepřítele, jenž je navíc konstruován na pozadí tradičních nacionálních stereotypů. Jak ovšem reflektovat dopady komunistické ideologie, když došlo k její částečné internalizaci a k pozvolnému pronikání ideologických stereotypů do samotného sebeobrazu národního společenství, včetně historické paměti?



## LITERATURA:

- BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, přel. Petr Dvořáček, Prostor, Praha 1999.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj (ed.): *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*, Tilia, Praha 2002.
- ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943*, Laguna, Praha 2003.
- ČVANČARA, Jaroslav: *Heydrich*, Gallery, Praha 2004.
- EMMERT, František: *Atentát na Heydricha*, B4U Publishing, Praha 2008.
- GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha 1996.
- GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české XV.b 1938–1945*, Paseka, Praha 2007.
- KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÁ, Margita (ed.): *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, TEPS, Praha 1991.
- PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Práh, Praha 1999.
- SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Naše vojsko, Praha 1986.
- ŠUSTEK, Vojtěch: „Malý český člověk“ a nacistický teror během tzv. heydrichyády, in: *Documenta Pragensia XXIII/2004*.
- ŠUSTEK, Vojtěch: Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava, in: *Documenta Pragensia XXV/2007*, s. 427–479.
- TESAŘ, Jan: Emanuel Moravec aneb logika realismu, in: *Mnichovský komplex*, Prostor, Praha 2000.
- V hodině dvanácté: soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942*, Orbis, Praha 1942.